UNIWERSYTET MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Katedra Gospodarowania Zasobami Pracy

Prof. dr hab. Zenon Wiśniewski
ul. Gagarina 13a, 87-100 Toruń
E-mail: zenwis@umk.pl

Toruń, 6.03.2023

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Grażyny Kowalewskiej pt.

Uwarunkowania migracji studentów pielęgniarstwa

przygotowanej na Wydziale Nauk Ekonomicznych
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
pod kierunkiem dr hab. Anny Organiściak-Krzykowskiej, prof. UWM
i promotora pomocniczego dr. Lesława Markowskiego

I. Ogólna ocena

Wybór tematu. Polskie pielęgniarki i pielęgniarze stanowią trzecią - po Filipinach i Indiach - pod względem wielkości grupę wśród migrantów pracujących w krajach OECD. W 2017 roku aż 23 tys. przedstawicieli tego zawodu z Polski pracowało w jednym z krajów OECD. Jeśli dodamy do tego osoby, które na jakimś etapie życia wyjechały z naszego kraju za granicę i tam uzyskały uprawnienia do wykonywania zawodu pielęgniarki, liczba ta rośnie do 70 tys. osób. Wskaźnik emigracji w tym zawodzie dla Polski wynosi prawie 10%. W przypadku Filipin jest podobnie (ok. 11%), ale już dla Indii odsetek ten kształtuje się na poziomie 1%. W Polsce mamy do czynienia z dużym niedoborem pielęgniarek, gdyż średnio przypada zaledwie 5 pielęgniarek na 1000 mieszkańców. Stanowi to poważne zagrożenie dla sprawnego funkcjonowania służby zdrowia.

Podkreślić należy, że pielęgniarki są jednym z najbardziej sfeminizowanych zawodów medycznych. Mężczyźni stanowią bowiem niecałe 3% ogółu zatrudnionych. Średnia wieku

pielęgniarek wynosiła na koniec 2018 roku 52 lata, a pielęgniarki poniżej 35 lat stanowiły zaledwie 9,7% ogółu zatrudnionych. W związku ze starzeniem się populacji pielęgniarek, coraz mniejszą liczbą osób młodych wchodzących do zawodu i wysokim odsetkiem podejmujących decyzje o emigracji pojawia się pytanie o zastępowalność starszego pokolenia pielęgniarek. Jednym ze sposobów osiągnięcia tego celu jest zmniejszenie rozmiarów emigracji pielęgniarek. Aby skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku trzeba najpierw rozpoznać jego determinanty. Doktorantka podjęła właśnie to wyzwanie w swojej dysertacji.

W świetle poczynionych uwag wybór tematu rozprawy należy uznać za bardzo trafny, gdyż dotyczy bardzo aktualnego i niedostatecznie zbadanego zagadnienia oraz wychodzi naprzeciw oczekiwaniom nauki i praktyki.

Cel pracy. Celem recenzowanej pracy była identyfikacja czynników wpływających na decyzje migracyjne młodzieży studiującej pielęgniarstwo w Polsce Wschodniej. Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny.

W części teoretycznej przedstawiony został przegląd literatury na temat migracji zagranicznych, scharakteryzowane zostały ich rozmiary i przyczyny, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży. Podjęto także problem emigracji pielęgniarek.

W części empirycznej Doktorantka próbowała znaleźć odpowiedź na następujące pytania:

- czy studenci pielęgniarstwa są zadowoleni z wybranego kierunku studiów?
- jakie są ich szanse na podjęcie pracy w wyuczonym zawodzie?
- czy są skłonni do emigracji?
- jakie zdobyli doświadczenie migracyjne w ostatnich 5-ciu latach?
- jaki był cel ich wyjazdu za granicę?
- które czynniki najbardziej zachęcają do wyjazdu za granicę
- czy występują czynniki zachęcające do pozostawania w kraju?
- czy członkowie rodzin mają doświadczenie emigracyjne?

W opracowaniu sformułowano hipotezę, że „ze względu na relatywnie niskie zarobki oraz trudne warunki pracy młode pokolenie pielęgniarek emigruje z Polski." Przyjęto także trzy następujące hipotezy poboczne:

- decyzje o emigracji zarobkowej pielęgniarek zdeterminowane są przez niski poziom ich płac,

- z decyzją o migracji studentów pielęgniarstwa powiązane jest istnienie sieci migracyjnych,

- studenci pielęgniarstwa decyzje migracyjne uzasadniają lepszymi warunkami i perspektywami zatrudnienia za granicą.

Za najbardziej interesujące z poznawczego punktu widzenia uznaję następujące cele badań:

1) identyfikację głównych przyczyn podejmowania decyzji migracyjnych przez studentów pielęgniarstwa,
2) analizę czynników wypychających młode osoby z Polski,
3) zbadanie siły skłonności do wyjazdu,
4) wykorzystanie analizy korespondencji do określenia wpływu czynników *push-pull*,
5) zastosowanie regresji logistycznej do zbadania związku między subiektywną oceną skłonności do migracji a zadeklarowaną chęcią do wyjazdu,
6) określenie roli sieci w procesie migracji.

Dobór źródeł informacji i metod badawczych. Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny. Część teoretyczna została przygotowana na podstawie rzetelnych studiów literaturowych, bogatego materiału statystycznego i źródeł internetowych. W rozprawie uwzględniono szeroką polską i zagraniczną literaturę przedmiotu, które zostały właściwie dobrane. Źródłem pierwotnym było własne badanie sondażowe. Jeśli chodzi o informacje statystyczne, to wykorzystane zostały bazy GUS, Eurostatu i rożne raporty, w szczególności Izby Pielęgniarek i Położnych..

W celu znalezienia odpowiedzi na pytania badawcze w pracy zastosowano szerokie spektrum metod i technik. Część empiryczna, która jest mocną stroną pracy, zawiera sondaż diagnostyczny i badania ilościowe. Do weryfikacji hipotez badawczych wykorzystano poprawnie modelowanie za pomocą regresji logistycznej i wielowymiarową analizę korespondencji.

Narzędziem badawczym był kwestionariusz autorskiej ankiety, przygotowanej na potrzeby tego przedsięwzięcia. W kwestionariuszu ankiety wpływ wybranych przyczyn migracji na atrakcyjność wyjazdów do pracy za granicę określono za pomocą skali Likierta. W badaniu uwzględniono 745 kompletnie wypełnionych przez studentów uczelni państwowych kwestionariuszy, co oznacza dopuszczalny błąd szacunku d na poziomie 3%.

Minimalną liczebność próby do sondażu diagnostycznego wyznaczono za pomocą reguł dla populacji skończonej. Oparto się na formule opartej na przedziale ufności Walda. W procesie doboru próby zastosowano metodę reprezentacyjną i dobór losowo-warstwowy, przy czym studenci z wybranych warstw zostali wybrani losowo z zastosowaniem schematu losowania zależnego.

Należy wysoko ocenić sprawność Doktorantki w stosowaniu różnorodnych metod statystycznych służących realizacji celu i weryfikacji postawionych hipotez badawczych, począwszy od metody ankietowej, przez analizę korespondencji, testowanie istotności wskaźnika struktury, testowanie z wykorzystaniem testu niezależności, aż do modelu logistycznego. Do opisu wyników badań wykorzystała ona klasyczną statystykę opisową, to jest współczynniki korelacji Pearsona, test niezależności chi-kwadrat i test t-Studenta.

Wykorzystana w rozprawie doktorskiej analiza korespondencji była dotychczas używana w badaniach społecznych i marketingowych (np. w badaniach rynku, do tworzenia map percepcyjnych w przypadku segmentacji rynku, czy pozycjonowaniu produktów), ale nie stosowano jej w badaniu i analizie zjawiska migracji. Dlatego Doktorantka użyła analizę korespondencji do odkrycia związków między danymi i prezentacji ich struktury. Takie podejście dało Autorce możliwość łatwiejszego dostępu do wyników numerycznych, tym samym ułatwiło wysuwanie hipotez. Zaletą tej metody jest to, że pozwala ona na analizę danych jakościowych pochodzących z badań ankietowych lub wywiadów kwestionariuszowych.

Zastosowany w badaniu model regresji logistycznej jest szczególnym przypadkiem uogólnionego modelu liniowego. Pozwolił on na obliczenie prawdopodobieństwa wystąpienia lub brak wystąpienia badanego zdarzenia.

Sumując, mgr Kowalewska wykazała się bardzo dobrą znajomością zaawansowanych technik ilościowej analizy danych, a mianowicie regresji logistycznej i analizy korespondencji. Wyniki empiryczne są w tekście dobrze udokumentowane i skomentowane pod względem statystycznym, jak i w kontekście badanego problemu. Sprawia to, że cała część empiryczna pracy jest spójna i stanowi istotną wartość dodaną. Co więcej, do analizy danych Doktorantka wykorzystywała liczne programy, takie jak STATISTICA, SPSS i Gretl.

Konstrukcja i zawartość pracy. Recenzowana rozprawa zawiera 284 strony i składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Ponadto praca zawiera spis tabel i rysunków oraz aneks. Sekwencja rozdziałów jest logiczna; tworzą one harmonijną całość. O zwartej strukturze pracy świadczy właściwa kolejność rozdziałów, która przedstawia się następująco:

- rodzaje migracji zagranicznych w Polsce,
- przyczyny i rozmiary migracji zagranicznych,
- uwarunkowania decyzji migracyjnych młodzieży w Polsce,
- uwarunkowania emigracji pielęgniarek,
- charakterystyka studentów na kierunku pielęgniarstwo,

- uwarunkowania decyzji migracyjnych - rezultaty badań własnych.

Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny. Do części o teoretycznym charakterze można zaliczyć cztery pierwsze rozdziały, które zawierają 128 stron. Część empiryczna, obejmująca dwa rozdziały, liczy 100 stron.

Pracę kończy dobrze napisane zakończenie, w którym podsumowano wyniki badań własnych, sformułowano wnioski i wskazano wyzwania dla badaczy.

Zalety i ocena rozprawy. Pragnę podkreślić, że recenzowaną pracę doktorską oceniam pozytywnie. Na tę ocenę składa się:

- trafnie dobrany cel rozprawy,
- przejrzysta struktura pracy wiodąca do realizacji celu podstawowego,
- kompleksowe ujęcie problemu (z wykorzystaniem licznych raportów i materiałów źródłowych),
- przeprowadzenie badań sondażowych,
- wykonanie szeroko zakrojonych badań ilościowych niezbędnych do rozwiązania problemu badawczego,
- profesjonalne wykorzystanie metod statystycznych,
- klarowność prezentacji - zagadnienia przedstawione zostały w zrozumiały sposób także dla osób nie specjalizujących się w badanej problematyce,
- sformułowanie właściwych wniosków w oparciu o przeprowadzone analizy.

W moim przekonaniu cel pracy został w pełni zrealizowany. Analiza problemowa została przeprowadzona w sposób usystematyzowany i merytorycznie poprawny, z zachowaniem odpowiedniego stopnia szczegółowości. Dostarczyła ona szerokiej wiedzy na temat uwarunkowań migracji studentów pielęgniarstwa. Szczególnie cenne są wyniki badań empirycznych, w których wykorzystano poprawnie metody statystyczne i ekonometryczne. Te rezultaty mają decydujące znaczenie dla realizacji poznawczego celu rozprawy i mogą być przydatne w ukierunkowaniu działań podejmowanych przez decydentów.

Zaletą dysertacji jest jej przejrzystość. Napisana jest ona dobrym i komunikatywnym językiem. Wykorzystano w niej bogatą terminologię nauk społeczno-ekonomicznych. Percepcję ocenianej dysertacji ułatwiają tablice statystyczne i wykresy.

II. Uwagi dyskusyjne

Recenzowaną pracę doktorską oceniam pozytywnie. Nie znajduję w niej istotnych usterek typu metodycznego czy też merytorycznego. Jednak z obowiązku recenzenta chciałbym zwrócić uwagę na dwie kwestie.

W rozdziale drugim Autorka na stronie 55 zwraca uwagę, że przed 1989 rokiem państwo kontrolowało liczbę Polaków emigrujących z Polski. Kontrola ta miała jednak pozorny charakter, gdyż zainteresowani wyjeżdżali z Polski jako turyści i nie powracali do kraju. Dla przykładu można podać, że w latach 1950-1989 tylko w Niemczech status przesiedleńca uzyskało aż ok. 1,35 mln osób z Polski[1]. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych poprzedniego tysiąclecia liczba przesiedleńców z naszego kraju w Niemczech osiągała nawet 180 tys. osób rocznie. Do tego należałoby doliczyć jeszcze osoby, które uzyskały azyl i pobyt tolerowany (*Duldung*). Innymi słowy, państwo nie kontrolowało a tolerowało emigrację z Polski. Według nieoficjalnych danych emigracja lekarzy w latach osiemdziesiątych osiągała rocznie poziom równy liczbie absolwentów jednej uczelni medycznej w Polsce.

Na stronie 27 Autorka zauważa, że przed pielęgniarkami po uzyskaniu dyplomu otwiera się europejski rynek pracy. Pozwolę sobie zauważyć, że ustanowienie swobody przepływu pracowników jest co prawda warunkiem koniecznym, ale nie wystarczającym do osiągnięcia jednolitego rynku wewnętrznego. Rynki pracy w Europie podlegają w wysokim stopniu narodowym regulacjom. Regulacje te różnią się między innymi w zakresie ustalania płacy minimalnej, układów zbiorowych, zasad zatrudniania i zwalniania pracowników, długości tygodniowego czasu pracy, zakresu stosowania nietypowych form zatrudnienia itd. Posunięte procesy integracji w Europie Zachodniej nie prowadzą też automatycznie do ujednolicenia szkolnych systemów edukacyjnych i ustawicznego szkolenia zawodowego. Te względy powodują utrzymywanie się względnej izolacji pomiędzy krajowymi rynkami pracy w Unii Europejskiej. Co więcej, Komisja Unii Europejskiej nie rości sobie prawa do stanowienia norm europejskiego prawa pracy, a związki zawodowe dalekie są od wywierania presji na stworzenie jednolitego europejskiego układu zbiorowego. Dlatego dzisiaj możemy mówić o europejskich rynkach pracy i procesie kształtowania się wspólnego rynku pracy.

1 Zob. Z. Wiśniewski, *Aus Polen - nach Deutschland. Zahlenmäßige Entwicklung und Integrationsprobleme der Aussiedler*, "Osteuropa" 1992, nr 2, s. 160-170

III. Wniosek końcowy

Zgodnie z wymogami ustawowymi Doktorant, aby uzyskać stopień naukowy, powinien:

- wykazać się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,
- jego praca doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie określonego zagadnienia naukowego.

Biorąc pod uwagę oryginalność przeprowadzonych badań, stwierdzam z pełnym przekonaniem, że Autorka recenzowanej rozprawy całkowicie spełniła powyższe warunki. Mgr Kowalewska wykazała się bardzo dobrą wiedzą teoretyczną z zakresu teorii ekonomii i przeprowadziła szeroko zakrojone badania na temat uwarunkowań emigracji studentów pielęgniarstwa. W badaniu tym poprawnie wykorzystała metody ilościowe, takie jak analiza regresji logistycznej i analiza korespondencji. Rezultaty swoich badań poprawnie opisała i pozytywnie zweryfikowała przyjęte hipotezy.

Recenzowana dysertacja spełnia w pełni wymagania merytoryczne stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę, aby Rada Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego przyjęła, przygotowaną pod kierunkiem dr hab. Anny Organiściak-Krzykowskiej, prof. UWM, rozprawę doktorską mgr Grażyny Kowalewskiej i dopuściła ją do publicznej obrony.

Biorąc pod uwagę wykonane przez Doktorantkę szeroko zakrojone badania empiryczne i analizy ilościowe uważam, że recenzowana praca zasługuje na stosowne wyróżnienie.

Leon Wiśniewski